

K R I T I K Y A R E F E R Á T Y

Vliv němčiny v jazyce středověkých gramot severozápadní Rusi*

Pod označením „gramoty severozápadní Rusi“ se čtenáři či posluchači vybaví především novgorodské gramoty na březové kůře, z nichž první byly objeveny archeology před více než šedesáti lety a které zásadním způsobem zasáhly do představ o jazyce – písemném, resp. spisovném – staré Rusi. S pokračováním archeologických výzkumů v Novgorodě (výskyt takovéto gramoty mimo Novgorod je výjimkou) dochází stále k novým nálezům, které rozšiřují obsah textů, a tedy i bohatství jazyka, a dokonce i psací materiál (voskové destičky). V r. 2004 vyšel již 11. svazek, obsahující všestranný popis včetně jazykové analýzy nových nálezů, tentokrát z let 1997-2000 (Janin et al. 2004). I český zájemce neznalý ruštiny se může o těchto pozoruhodných textech mnoho dozvědět, a to nejen o jejich jazyce, který nejspíš nebude středem jeho zájmu, ale především o obsahu, který ilustruje běžný každodenní život novgorodských občanů, i o téměř dobrodružném objevování těchto materiálů v knize vedoucího archeologa novgorodských nálezů V. L. Janina (Janin 2007).

Poněkud ve stínu těchto mimořádných, možno říci převratných nálezů zůstávají v posledních desetiletích listiny z téže oblasti, psané na klasických materiálech, které v předchozích letech tvořily významnou složku při studiu nejstaršího období ruského jazyka (srov. např. zařazení listin v chrestomatiích A. D. Galachova 1848, F. I. Buslajeva 1861, S. P. Obnorského a S. G. Barchudarova 1938). Mimo jiné jsou mezi nimi smlouvy Novgorodu, Smolenska, Polocka a Pskova s Livonskem, Rigou a Jurjevem, Lübeckem, Gotlandem (rus. Готский Бепер) a s Livonským řádem (pův. Řád mečových bratří, od r. 1237 spojený s řádem německých rytířů). Byla to převážně hanzovní města, s nimiž ruská města uzavírala smlouvy o míru, o obchodu a o volném průchodu kupců. Některé z těchto dokumentů se zachovaly v různých ruských redakcích, některé kromě verze staroruské také ve verzi středodolnoněmecké, což byla v té době lingua franca, úřední jazyk diplomatické korespondence měst a institucí v oblasti dnešního Lotyšska a Estonska. Smluvní listiny byly vydávány již v 19. stol. (K. J. Nap'jerskij, F. G. Bunge, A. Hildebrandt aj.), nová vydání se uskutečnila od poloviny 20. stol. (novgorodské a pskovské listiny S. N. Valk 1949, smolenské listiny R. I. Avanesov 1963, polocké listiny A. L. Choroševič 1977). Také jazyk těchto listin byl předmětem zkoumání již v 19. stol. (A. A. Šachmatov), od 1. poloviny 20. stol. hlavně v pracích Chr. Stanga (1935, 1939, 1972), v 2. pol. 20. století i v pracích dalších badatelů (kromě studií autora této monografie zvl. F. Sergejev 1978, E. R. Skvairs 2000, 2001, 2002 a spolu s S. N. Ferdinandem rovněž 2002). Tyto listiny jsou předmětem výzkumu I. Koškin a i v jeho monografii *Русско-германские языковые контакты в грамотах Северо-Запада Руси XII-XV вв.*

V úvodních kapitolách monografie podává Koškin přehled staro- a středoruských smluvních listin ruského severu. Popisuje také historické okolnosti vzniku těchto listin, vznik hanzovních měst a jejich rozšíření v Livonsku, usídlení hanzovních kupců v ruských městech a naopak ruských kupců dále na severu. Shrnuje jazykovou situaci obou oblastí i vzájemné ovlivňování jazyka slovanské i germánské strany – přejímky ruských termínů, event. formulí v německých textech a naopak středodolnoněmeckých termínů v ruštině

* *Игорь Сергеевич Кошкин: Русско-германские языковые контакты в грамотах Северо-Запада Руси XII-XV вв.* Издательство С.-Петербургского Университета, Санкт-Петербург 2008, 169 с., ISBN 978-5-288-04719-0

té doby (srov. Thomas 1978); v této souvislosti upozorňuje na význam rusko-německých konverzačních příruček, zvl. na příručku *Ein Rusch Boeck...* z 16. stol., vydanou A. Falowským u Böhlaua v r. 1993.

Jako profesor Lotyšské university v Rize si I. Koškin samozřejmě všímá i situace lotyšštiny na území někdejšího Livonska. V dalších výkladech o frazeologii listin nachází řadu paralel k jednotlivým formulím v lotyšském folklóru, což vede k úvaze, zda může mít folklór a právní formule stejný prapůvod. V úvodní kapitole své knihy (s. 15) informuje také o situaci mluvených a psaných jazyků v Livonsku od 13. stol., konstatuje, do jaké míry jsou vztahy ruštiny, lotyšštiny a němčiny té doby prozkoumány, podává přehled slovanských výpůjček v lotyšštině a upozorňuje, že chronologii jednotlivých lotyšských výpůjček ze staré ruštiny lze těžko stanovit.

Hlavním tématem Koškinovy monografie je všestranná analýza tří formulí v severoruských listinách, jejichž původ je zřejmě středodolnoněmecký, protože v německých verzích listin jsou doloženy odpovídající formulace: *горю и водою* – *to lande unde to watere* ‘po souši i po vodě’ (jde o ochranu kupců při průchodu oblastí oběma způsoby), *доконьчати миръ* – *vrede endigen* ‘uzavřít mír’ a *добрии людие* – *gude lude* (a *умнь мужъ* – *wise lude*) ‘urození lidé’. U všech tří formulí sleduje autor podrobně výskyt v listinách staroruských a středoněmeckých, dále etymologii obou komponentů, vývoj jejich sémantiky, synonymní vyjádření téhož obsahu a posléze dospívá k závěru, že jde v ruské verzi skutečně o přejetí formule německé. Úvodem k celé problematice zařazuje kapitolu (s. 20-25) pojednávající o kritériích formulí – syntagmat, o jejich původnosti a druhotnosti, o vývoji formulí ve staroskandinávské epické poezii (o nich v J. A. Gurevič 1982), ve staroruském úředním jazyce (деловой язык) i ve folklóru a upozorňuje na rozdíl v názoru A. A. Potebni a A. N. Veselovského na specifiku a genezi formulí (s. 23). Na tyto teoretické úvahy navazuje kapitola o principech a formách organizace formulí v jazyce ruského a lotyšského folklóru (s. 26-36). Jakkoli by se analýza folklorních formulí v souvislosti s analýzou jazyka středoruských úředních dokumentů zdála být neústrojná, není tomu tak. Autor vychází z předpokladu, že jak poezie, tak právo navazovaly na prastarý (náboženský) kult, měly tedy společný pramen (s. 23, 35).

Kapitolu o formuli *горю и водою* zahajuje autor (stejně jako kapitoly o dalších formulích) výčtem listin, v nichž se tyto formule vyskytují. Formule *горю и водою* je doložena poprvé ve smlouvě Novgorodu se Švédskem o míru z r. 1323 (dochované v kopii ze 17. stol.), dále ve smlouvě Novgorodu s hanzovními městy z r. 1392 („Niburův mír“), ve smlouvě Novgorodu s Livonským řádem z r. 1421, ve smlouvě Novgorodu s Livonským řádem a jurjevským biskupem o pětiletém příměří z r. 1448, ve smlouvě Novgorodu a Pskova s jurjevským biskupem o třicetiletém příměří z r. 1474 a v dalších, celkem v 18 listinách. Ve smolenských a polockých dokumentech tato formule doložena není, rovněž tak v listinách, které se netýkají hanzovních měst a Livonského řádu, ačkoli by tam byla k jejímu užití příležitost. Paralelní středodolnoněm. formule *to lande unde to watere* je doložena v 28 smlouvách ze 13.-15. stol., počínaje obchodní smlouvou Novgorodu s Lübeckem a Gotlandem z r. 1269 (tzv. Jaroslavova gramota – tam je však varianta *bi watere unde bi lande*), včetně něm. verze „Niburova míru“ z r. 1392. V německých smlouvách se formule *to lande unde to watere* vyskytuje tedy dříve než v ruských a také je v nich více rozšířena. Německá formule navazuje na formuli anglosaskou, doloženou v 10. stol. ve smlouvách anglosaských králů (*ge on lande ge on waelere*) a má i latinskou analogii v německých dokumentech psaných latinsky (např. r. 1323: *tam in terra quam in aqua*). Dále se autor podrobně věnuje etymologii obou komponentů formule (i německé) a vývoji jejich sémantiky. V této formuli, založené na vnitřní sémantické koordinaci (внутреннее семантическое согласование) na základě antonymie, má komponent *вода* – *water* v obou jazycích stejnou etymologii i sémantiku, kdežto *ropa* (ani její synonyma v podobných formulích, jak uvidíme dále) a *land* si neodpovídají ani etymologicky, ani

sémanticky. Proto se autor soustřeďuje především na sémantiku subst. *zopa* ‘les’ ‘hora’ ‘břeh, souše’; zvláště poslední sémém dokládá řadou příkladů z nářečních i historických ruských slovníků a konstatuje, že tento význam je doložen právě v oněch ruských oblastech, které se stýkají s oblastmi germánsko-skandinávskými. Vedle subst. *zopa* se v téměř významu v listinách vyskytuje *беґеґъ* < * *berg* (ale v jiné syntaktické vazbě, srov. nejstarší listinu tohoto obsahu, smlouvu Smolenska s Rigou a Gotlandem z r. 1229 *по водѣ и по бѣґеґу*, v jiném opise *по водѣ и по земли*). Také tento lexém rozebírá autor především z hlediska jeho sémantického vývoje s důrazem na momenty, kdy se sémantika obou lexémů, tedy *zopa* a *беґеґъ*, stýká. Všechna fakta analyzovaná autorem svědčí o tom, že autor právem považuje rus. *горою и водою* za výraz převzatý z analogické středodolnoněmecké formule. K tomuto tématu lze připojit úvahu, že k oblíbě této formule, s užitím instrumentálu, mohlo přispět také rýmování koncovky u dvou souřadných tříslabičných výrazů, které přibližuje tuto formuli rýmovaným formulím folklorním (které uvádí autor na s. 35); německé podobě s předložkovým pádem by byla formálně bližší slovanská synonymní formule *по водѣ и по бѣґеґу*. Instrumentál v této syntaktické funkci je však ve staré ruštině hojně rozšířen, srov. např. v *Putování za tři moře* Afanasije Nikitina *шли есмы моремъ* a *пошли есмы сухомъ* (Borkovskij – Kuzněcov 1965, 478).

Formule *докоґнѣати мирѣ* (analogie středodolnoněmeckého *vrede endigen*) ‘uzavřít mír’ je doložena poprvé ve smlouvě Novgorodu s Gotlandem, Lübeckem a německými městy o míru a obchodu z let 1262-1263, dále ve smlouvě Novgorodu se Švédskem z r. 1323 (podle kopie ze 17. stol.), ve smlouvě Novgorodu s Livonským řádem z r. 1421, ve smlouvě Novgorodu a Pskova s jurjevským biskupem o smíru z r. 1474. Nejstarší z listin, týkajících se jiných měst, v nichž je tato formule poprvé doložena, je listina Rigy vitebskému knížeti o příkořích, způsobených německým obyvatelům Rigy, z dob mezi lety 1286-1307. V ruských gramotách Pskova a Smolenska se tato formule nevyskytuje, stejně tak jako paralelní německá formule v listinách týkajících se Polocka a Smolenska, naopak je doložena ve čtyřech německých smlouvách Novgorodu a Pskova s Livonským řádem a hanzovními městy. Formule *докоґнѣати мирѣ* je chronologicky dříve doložena v ruských textech než v německých. Tradice jejího užití se formuje v 15. stol., není však ustálená, existuje k ní řada formulí synonymních: *възѣти мирѣ* (doloženo také v březové gramotě ze 14. stol., v I. Novgorodském letopise aj.), *сѣтворити мирѣ*, (*по- у-) твѣрдити мирѣ*, *докоґнѣати радѣ*, *положити радѣ* aj.). Autor podrobně probírá etymologii slovan. *мирѣ* (ve vztahu ke kořeni **mil-* aj.), uvažuje o jeho původní sémantice a jejím vývoji, mj. ve srovnání se sémantikou lotyšského *miers* a zastaralého litevského *mieras*. Dotýká se i sporné otázky původu uvedeného lotyšského lexému a přiklání se k názoru, že jde o společný balto-slovanský lexém (pokud by byl lotyšský lexém výpůjčkou ze slovanštiny, muselo by dojít k přejetí již v době protoslovanské). Stejně podrobně analyzuje autor původ slovan. *докоґнѣати* a sleduje jeho užití s jinými synonymy substantiva *мирѣ* (s. 94 s tabulkou): *докоґнѣати радѣ*, *докоґнѣати орудіе*. U starorus. *орудіе* odhaluje stejný sémantický vývoj od ‘věc’ k ‘právní záležitost, soudní pře’ jako u středodolnoněm. *sāke* od ‘Sache, Ding’ k ‘Rechtsache, Handel, Process’ a vyslovuje závěr, že právníký význam starorus. *орудіе* je sémantický kalk (Lehnbedeutung) středodolnoněm. *sāke*. Vzájemný vztah formulí *докоґнѣати мирѣ* a *vrede endigen* se mu jeví tak, že „формируются как вторичные формулы (zdůrazněno mnou E. B.), с одной стороны, в ходе воздействия правовых формул с другим содержанием, с другой стороны, в ходе древнерусско-немецких языковых контактов (s. 104).“

Třetí, poslední formule, doložená v staroruských a středodolnoněmeckých diplomatických aktech mezi staroruskými městy a městy hanzovními a Livonským řádem, je formule *добрии людие* – *gude lude* (resp. *умьнѣ мужь* – *wise lude*). I tato formule je známa z folklóru, jak ruského, tak lotyšského (*liele ļaudis* – *labie ļaudis*). Ve smlouvách starých ruských měst s městy livonskými a hanzovními je tato formule velmi rozšířena, nachází se

ve smlouvách novgorodských, pskovských, smolenských i polockých. Nejstarší doklady jsou v gotlandské redakci smlouvy Smolenska s Rigou a Gotlandem z r. 1229 (v řížské redakci téže smlouvy však tyto formule chybějí, viz s. 107). Autor uvádí příslušné citáty i z dalších dokumentů Novgorodu, Pskova a Polocka od 80. let 14. stol. do 70. let 15. stol. Ve smolenské smlouvě z r. 1229 je spojení *добрии людие* užito ve významu 'svědkové' a také „для номинации тех, кто вместе с судьями осуществляет судебное разбирательство (s. 106)“. V téže smlouvě je doloženo také spojení *умнь мужъ*, které je však v rámci smluvních listin ojedinělé; naopak jeho německá paralela *wise lude* je rozšířena i za hranicemi starorusko-baltského jazykového prostoru. Dále uvádí autor příklady jak ruského *добрии люди*, tak lotyšského *labie laudis* z folklorních textů, probírá etymologie subst. *людие* i adj. *добръ* a vývoj jejich spojení, zvl. v právní terminologii latinské a cituje Du Cange, *Lexicon mediae et infimae latinitatis*, heslo BONI, kde autor s odkazem na výklad Ciceronův charakterizuje termín Boni homines takto: Boni homines dicuntur saepe qui in placitis publicis cum comitibus et iudicibus iudicia exercebant... Vzhledem k obecně evropskému původu této formule se autor v závěru, kde hodnotí vztah formule ruské k německé, vyjadřuje s rezervou: „в пользу самостоятельности древнерусской традиции говорит наличие аналогичной формулы в языке русского фольклора, однако можно предположить, что вариант формулы дрп. умнь мужъ возник в результате рецепции (средне)нижненемецких языковых контактов, отраженных языком договорных грамот (s. 132)“. Uvedla jsem některé autorovy formulace (i citaci z Du Cange) doslovně, protože chci upozornit na zajímavou paralelu zde analyzované formule ve staré češtině. Také stará čeština zná spojení *dobří lidé* ve stejném právnickém významu jako texty analyzované Koškinem (jiné slovanské jazyky jsem z tohoto hlediska nesledovala). V. Machek uvádí v *Etymologickém slovníku jazyka českého* (1968) tento význam adj. *dobrý* takto: „kdo jsa stejného společenského stupně jako sporné strany, byv jimi vyvolen, vykonával funkci smírního soudce mezi nimi.“ V publikaci *Slova a dějiny* (1980) čteme: „Mezi dobré lidi se počali od konce 14. století stále častěji zahrnovat především šlechtici, kteří byli 'dobrého urozenie' ... Zejména na zemském soudě počali písaři označovat sporné strany, šlechtice, jako 'dobré lidi'. Požadovali např. přísahy a svědectví jen od urozených, 'vládyk zachovalých, dobrých' (s. 149).“ Tři doklady s tímto významem uvádí J. Gebauer ve *Slovníku staročeském* v hesle *lud*, v hesle *dobrý*, v podvýznamu 'vznešený, urozený', 'vornehm, adelig' (rus. 'знатный, благородный') uvádí spojení *dobří lidé* z *Putování do svatých zemí Jana z Lobkovic* z r. 1515, *dobrý člověk* z Všehrdova spisu *O práviech, o súdiech i o dskách...* z r. 1499 a substantivizované *dobří* 'vznešení, urození, šlechtici' z několika památek, počínaje *Rukopisem Hradeckým* z 1. pol. 14. století. Řadu dokladů spojení *dobří lidé* zachycuje kartotéka Staročeského slovníku Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, jehož pracovníkům děkuji za svolení k publikaci těchto materiálů. Jde vesměs o excerpta z *Knih pŕuhanných* vydaných V. Brandlem, z dokumentů z různých souborů vydaných v *Archivu českém* a z *Knihy Tovačovské*. Např. v dokladu z r. 1490 (Pŕh 1/5, s. 213) čteme: že jej má za dobrého a čestného člověka, tak jak jej králé J. M., knížata, páni a jiní dobří lidé mají (tj. lidé urození); podobně z r. 1500 (*Arch Č* 18, s. 317): jmenování páni a dobří lidé, přátelé moji, aby to ... učinili (mají být vykonavatelé závěti); ve většině dokladů vystupují 'dobří lidé' jako svědci, tedy v téže funkci, jako ve Smolenské smlouvě z r. 1229, např. z r. 1406 (Pŕh, s. 173 a Gebauer 1970): ač bych měl na ni dosti dobrých lidí, z r. 1449 (*Arch Č* 9, s. 290): jest to mnoho dobrým lidem v našem kraji svědomo (ve věci svědectví o smrti manžela), (Pŕh 1, s. 174 a Gebauer 1970): mám na to dosti dobrých lidí (svědků), z r. 1480 (Pŕh 6, s. 2): že mi jest řekl před dobrými lidmi list položit (= před svědky). Samozřejmě i v staré češtině nacházíme spojení *dobří lidé*, odpovídající sémanticky spíše folklorním dokladům, uváděným Koškinem. Za všechny uvedu známé oslovení publika Rubínem v divadelní hře zvané *Mastičkář* z 1. pol. 14. stol.: Poslŕchajte, dobří ľudie, / mnoho Vám radosti přibude / těch novin, jež vám povědě. V tomto případě lze spo-

jení *dobří lidé* interpretovat prostě jako ‘dobří lidé’ ‘добрые люди’ (Gebauer specifikuje tento doklad poznámkou „ve rčení vroucím“), bylo by ovšem možno uvažovat i o významu ‘vážení diváci’ ‘уважаемые зрители’, kde by již byl posun směrem k ‘vznešený, urozený’. V českém prostředí 15. (i předchozích) století lze nejspíše předpokládat přímý vliv latinské formule, resp. sémantického vývoje latinského *bonus*, třebaže i paralelní formule německé mohly být známy. Především je však zajímavé, jak v různých slovanských oblastech mohl sémantický vývoj jednotlivých lexémů (nebo jejich spojení) dospět nezávisle k týmž výsledkům.

Mimo základní tematiku připojuje autor k své monografii studii o staroruské výpůjčce z němčiny *матель*, ‘plášť’ v souvislosti s lotyšským *mētēlis*, které naopak bylo přejato slovanským prostřednictvím.

Monografie I. Koškina přináší řadu nových faktů a také řadu nových podnětů. Z hlediska slavistického je třeba především ocenit překročení hranice vlastní slovanské oblasti směrem k sousedním oblastem neslovanským, a to oblastem, v nichž se stýkaly jazyky zcela odlišného původu, němčina a lotyšština. Na ilustrativních příkladech z ruského a lotyšského folklóru autor ukazuje, jak různé jazyky v témž žánru využívají stejných prostředků, naopak na materiálu, jakým jsou smluvní listiny severoruských měst s Livonskem a hanzovními městy, lze sledovat snahu o přesné, jednoznačné vyjádření obsahu, jemuž napomáhají i společné ustálené formule (jako *горю и водою*), které jsou někdy i blízké termínům (*добрии людие*). Zajímavé jsou i autorovy úvahy v „společném jmenovateli“ folklóru a právní terminologie, který nachází v starobylých kultech. Rozhodně však je záslužné, že autor znovu obrátil pozornost na okruh staroruských památek, které byly v posledních desetiletích spíše opomíjeny, a objevil v něm nová fakta, významně přispívající k poznání diplomatického žánru staré ruštiny.**

Literatura:

- Arch. Č. *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské*, 9. Kalousek, J. [ed.], Praha 1889.
- Avanesov 1963: *Смоленские грамоты XIII – XIV веков*. Ред. Аванесов, Р. И., Москва 1963.
- Borkovskij – Kuzněcov 1965: Борковский, В. – Кузнецов, П.: *Историческая грамматика русского языка*. Москва 1965.
- Buslajev 1861: Буслаев, Ф. И.: *Историческая хрестоматия церковно-славянского и древне-русского языка*. Москва 1861.
- Galachov 1848: Галахов, А. Д.: *Историческая хрестоматия церковнославянского и русского языков*. Том I. Москва 1848.
- Gebauer 1970: Gebauer, J.: *Slovník staročeský, I-II*. Academia, Praha 1970.
- Gurevič 1982: Гуревич, Е. А.: *Парная формула в эддической поэзии (Опыт анализа)*. Художественный язык Средневековья. Москва 1982.
- Choroškevič 1977: *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI в.* Том I, II. Сост. Хорошкевич, А. Г., Москва 1977.
- Janin et al. 2004: Янин, В. Л. – Зализняк, А. А. – Гиппиус, А. А.: *Новгородские грамоты на бересте. [Из раскопок 1997-2000 г.г.]* Том XI. Москва 2004.
- Janin 2007: Janin V. L.: *Středověký Novgorod v nápisech na březové kůře*. P. Mervart, Červený Kostelec 2007.

** Recenze byla vypracována v rámci grantu GA AV ČR IA900920901.

- Knihy pŕihonné. Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕihonné a nálezové.* Díl 1-6. Vyd. Brandl, V., Brno 1872-1895.
- Obnorskij – Barchudarov 1938: Обнорский, С. П. – Бархударов, С. Г.: *Хрестоматия по истории русского языка.* Москва 1938.
- Sergejev 1978: Сергеев, Ф.: *Формирование русского дипломатического языка.* Львов 1978.
- Skvairs 2000: Сквайрс, Е. Р.: *Ганза и Русь: модель языкового контакта.* In: Славяно-германские исследования. Том I-II. Отв. ред. А. Гугнин – А. Циммерлинг. Москва 2000.
- Skvairs 2001: Сквайрс, Е. Р.: *Нижненемецкий язык Ганзы в Англии, Нидерландах, на Руси: к проблеме международного функционирования языка.* In: Вестник МГУ. Серия 9, Филология. Москва 2001, № 6., с. 156-171.
- Skvairs 2002: Сквайрс, Е. Р.: *Neues zur Text-, Handschriften- und Sprachgeschichte der niederdeutschen Jaroslav-Urkunde von 1269.* In: Rostocker Beiträge zur Sprachwissenschaft, Heft 12, Rostock 2002.
- Skvairs – Ferdinand 2002: Сквайрс, Е. Р. – Фердинанд, С. Н.: *Ганза и Новгород: Языковые аспекты исторических контактов.* Москва 2002.
- Slova a dějiny. Slova a dějiny.* Němec, I. [ed.], Academia, Praha 1980.
- Stang 1935: Stang, Ch. S.: *Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen.* Oslo 1935.
- Stang 1939: Stang, Ch. S.: *Die altrussische Urkundensprache der Stadt Polock.* Oslo 1939.
- Stang 1972: Stang, Ch. S.: *Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen.* Oslo – Bergen – Tromsø 1972.
- Thomas 1978: Thomas, G.: *Middle Low German loanwords in Russian.* Slawische Beiträge 123, München 1978.
- Valk 1949: *Грамоты Великого Новгорода и Пскова,* под ред. С. Н. Валка. Москва – Ленинград 1949.

Emilie Bláhová

Ігар П. Клімаў: Евангелле ў перакладзе Васіля Цяпінскага. БДУМК, Мінск 2012, 337 S., ISBN 978-985-522-051-1

Das 16. Jh. ist das Zeitalter der Bibelphilologie, wie sie von der Reformation in alle Teile Europas getragen wurde. Nirgends scheint dies deutlicher als in Polen-Litauen, wo innerhalb weniger Jahrzehnte gleich mehrere großangelegte vernakulare Bibelübersetzungen in Angriff genommen und zum Abschluß gebracht wurden. Ungeachtet der kulturhistorischen Bedeutung nicht allein für die Aufwertung der Vernakularsprachen als Voraussetzung für die Ausbildung der modernen osteuropäischen Standardsprachen, muss die sich in Übersetzungen manifestierende Bibelphilologie Polen-Litauens als nach wie vor untererforscht eingestuft werden. Dies gilt in besonderem Maße für die Evangelienübersetzung Vasil' Tjapinskis (weiter nur EvT). Mit dem vorliegenden Band legt Ihara Klima die Ergebnisse seiner langjährigen Forschung zu eben diesem rätselhaften ruthenisch-kirchenslavischen Druck vor, wobei Fragen der Übersetzung und Übersetzungstechnik im Vordergrund stehen.

Dass die Studie die richtige Richtung einschlägt, wird durch die S. 7 dargelegte Überzeugung des Autors gewährleistet, dass eine adäquate Ausarbeitung der Übersetzungstechnik nicht ohne die Würdigung des kulturellen Gesamtkontextes der Übersetzung möglich sei. Doch eben diese Kontextualisierung stößt bei Vasil' Tjapinski mehr als bei irgendeinem anderen Schriftschaffenden auf erhebliche materialbedingte Widerstände, die bereits bei der Person selbst, ihrem unmittelbaren familiären wie sozialen Umfeld und der herausgeberischen Tätigkeit beginnen, da über all dies nur sehr spärliche und zudem nicht immer mit Sicherheit zu verifizierende Nachrichten vorliegen. Der eigentlichen Studie zu Sprache und Übersetzung stellt der Verfasser darum ein erschöpfendes Kapitel zu Leben und Tätigkeit Vasil' Tjapinskis voran.

Kennzeichnend für die Studie im ganzen ist die akribische Genauigkeit, mit der der Verfasser zu Werk geht, und die von einer nicht minder großen Skrupulosität begleitet wird. Deutlich wird dies sogleich im ersten, vorbereitenden Kapitel zu Leben und Tätigkeit Vasil' Tjapinskis. Seit O. Levyc'kyjs kritischer Bestandsaufnahme des ersten Versuchs einer Biographie Tjapinskis von Seiten Dovnar-Zapol'skij's herrschte allgemeine Unsicherheit darüber, ob die verfügbaren dokumentarischen Splitter überhaupt zu einer schlüssigen Lebensgeschichte zusammengefügt werden können. Ihara Klimau rollt nun seinerseits auf S. 9-25 den Fall erneut auf und geht sämtliche verfügbaren Namensnennungen und andere Hinweise erneut durch, um die strittige Frage entscheiden zu können, welcher der beiden Vettern, die unglücklicherweise den Vornamen Vasil' miteinander teilen, schlußendlich mit der Herausgabe des Evangeliums in Zusammenhang gebracht werden kann. Die Entscheidung fällt schließlich gegen den bisher favorisierten Vasil' Mikolaevič zugunsten von Vasil' Matveevič Tjapinski aus. Für diesen lassen sich immerhin deutliche dienstliche wie familiäre Beziehungen zu einem der großen Förderer des Protestantismus in Polen, namentlich zu Ostafej Volovič nachweisen (22-23), während im Falle Vasil' Mikolaevič's nichts auf Verbindungen zum Protestantismus deutet. Auch eine etwaige Zusammenarbeit beider Vettern bei der Herausgabe kann der Verfasser ausschließen, da das Archivmaterial deutliche Hinweise auf einen langjährigen Rechtsstreit zwischen beiden gibt. Doch versäumt es der Autor nicht, seine ebenso vorsichtigen wie stichhaltigen Schlußfolgerungen mit dem abschließenden Hinweis auf die nach wie vor dunklen Stellen in der Biographie des Bibelübersetzers sogleich zu relativieren. Als Nachtrag zur biographischen Identifikation kann die dialektale Einordnung der Evangelienübersetzung auf S. 180 gelesen werden. Klimau weist darauf hin, dass das eher südwestliche regionale Sprachprofil wohl für eine Herkunft aus Latyholiči und gegen eine Lokalisierung in Tjapino im Gebiet Polack spreche. Doch läßt Klimau auch hier größte Vorsicht walten und schließt mit der Bemerkung, dass die sprachlichen Daten letztlich zu unspezifisch seien, um eine saubere dialektale Einordnung zu gewährleisten.

Akkuratesse und verantwortliche Methodenreflexion speisen sich zwar aus der selben wissenschaftlichen Haltung und sollten daher wie selbstverständlich Hand in Hand gehen, doch hat gerade die osteuropäische Philologie in nicht geringem Maße Arbeiten von stupendem Fachwissen bei gleichzeitiger methodisch-begrifflicher Unbestimmtheit hervorgebracht. Vor allem nationalromantische Ideen von der innigen wechselseitigen Beziehung von Volk, Sprache und Sprachschaffenden haben oftmals Einschätzungen vorgegeben, die aus dem Material heraus kaum zu halten waren. In der Sowjetzeit wurde diese national interessierte Philologie als Standard regelrecht festgeschrieben. Sie wurde vielen Forschern zur Gewohnheit, die sich auch heute noch nicht ganz verloren hat. Sehr erfrischend sind daher die klaren Worte, mit denen Ihara Klimau S. 26-27 zu dieser eingeschliffenen Tradition der philologischen Mythenbildung Stellung bezieht, und dies ist gerade im Falle Vasil' Tjapinskis mehr denn nötig. Klimau schickt sich an das durch Dovnar-Zapol'skij 1899 erstmalig geprägte ahistorische Bild von Tjapinski als

Freund des einfachen (weiß)russischen Volkes und aufopferungsvollen Bildungsarbeiters und Aufklärers grundlegend zu revidieren, um an seine Stelle das kulturhistorisch glaubwürdigere Bild eines elitären Sakralphilologen treten zu lassen, dem einzig die schriftgestützte Authentifizierung christlicher Glaubensinhalte angelegen war. Der Wille mit überkommenen Mythen zu brechen liefert, so will es scheinen, die tiefere Motivation der vorliegenden Arbeit. Die Untersuchung der Sprache und der Übersetzungstechnik ist vor allem darauf angelegt, der Tätigkeit Tjapinskis als *philologia sacra* Kontur zu verleihen. Die Bereitschaft, mit alten Denkgewohnheiten zu brechen, verdient hohe Anerkennung, die sicher darüber hinweg sehen läßt, dass sich in der Sprachnomenklatur mit dem durchgehend verwendeten Begriff *starabelaruski* doch noch ein ideologisch belasteter Restposten findet.

Die Schattenseite der gelehrten Akribie und Dokumentationsbeflissenheit des Werks gibt sich vor allem im überausföhrlich geratenen Kapitel 3 zur Sprache der Übersetzung zu erkennen. Hier werden auf mehr als 100 Seiten in langen und vermutlich erschöpfenden Beleglisten noch die kleinsten Einzelheiten aus Phonetik und Grammatik in traditionell philologischem Ordnungsschema erfasst. Der Schematismus garantiert wohl eine erfolgreiche zielgenaue Suche nach Parallelen für eigene Recherchen, doch leidet die Lesbarkeit des Textes erheblich. Auch wird an keiner Stelle versucht, interessante Perspektiven zu eröffnen, die z.B. zur Weiterführung der von Achim Rabus (2008) angestoßenen Diskussion von Variabilität und Norm beitragen könnten. Stattdessen dienen die mehr als 100 Seiten Materialkatalogisierung lediglich der Klärung der dialektalen Basis des EvT, eine Fragestellung mit absehbarem Ergebnis. Eine deutliche dialektale Ausrichtung des Textes läßt sich nicht ausmachen.

Das Evangelium Vasil' Tjapinskis könnte in seiner Anlage als Bilingue als programmatisches Dokument der *prosta mova* gelten, da es als erster Text gezielt den Vergleich mit dem Kirchenslavischen sucht und die Vernakularsprache in der Gegenüberstellung, wie Klimau S. 170-173 herausarbeitet, nicht nur auf den Prüfstand des Vergleichs mit der an sich einzig würdigen Sakralsprache stellt, sondern deren Position gleichsam herauszufordern scheint. Der Text Tjapinskis kann denn auch als Maßeinheit ruthenischer schriftsprachlicher Vernakularität verstanden werden und wurde vor nicht allzu langer Zeit von Achim Rabus (2008) in seiner Dissertation zur *prosta mova* als solche zur Ermittlung relevanter soziolinguistischer Variablen herangezogen. Ob man nun die Sprache des EvT dem Phänomenbereich der *prosta mova* zurechnen möchte oder nicht, so wird man nicht umhin können, die große Nähe zur *prosta mova* anzuerkennen. Eine Stellungnahme Klimaus zum Fragenkomplex um die *prosta mova* und eine entsprechende Einordnung der Sprache des EvT kann daher mit einigem Recht erwartet werden. Doch in den Unterkapiteln, die den Status der Sprache des EvT zu klären versprechen (Kap. 3.1.1. und 3.6.1.), sucht man den Begriff der *prosta mova* vergeblich. Stattdessen dreht sich die Darstellung überwiegend um die Frage der nationalen Zugehörigkeit der Sprache des EvT, die Klimau aufgrund der älteren Zuschreibungstradition zugunsten des Weißrussischen entscheidet. Eine dritte, vornationale Möglichkeit einer Gemeinsprache aller Ostslavischsprecher auf dem Gebiete Polen-Litauens zieht Klimau nirgends in Erwägung. Sein essentialistisches Sprachverständnis blockiert dabei eine Unterscheidung in dialektales, sprechsprachliches Substrat (Weißrussisch) einerseits, und intendierter Schriftsprache andererseits, wiewohl Tjapinskis Verwendung des Glottonyms *поўскаў* bereits einen weiteren Geltungsbereich seiner Sprache deutlich nahelegt. Verstehen wir nämlich weißrussisch im modernen nationalsprachlichen Sinne als nicht ukrainisch, dann würde man Tjapinski unterstellen müssen, dass er die Bewohner der Ukraine von der Lektüre seiner Übersetzung ausgeschlossen wissen wollte. In diesem Punkt zeigt die im übrigen vorzügliche Darstellung und Analyse eine bedauerliche konzeptuelle Schwäche.

Ein in Anbetracht der für Tjapinski so kennzeichnenden radikalen Vernakularität erscheint es einigermaßen überraschend, dass die Übersetzung einem strikt durchgehaltenen Interlinearitätsprinzip folgt (Kap. 4.2). Der Übersetzer achtet auf Schritt und Tritt darauf, dass ihm auch nicht die geringste Abweichung von der kirchenslavischen Vorlage unterläuft. Numerische und Positionsäquivalenz werden aufs peinlichste beachtet und unvermeidbare Abweichungen von dieser strengen Vorgabe eigens graphisch durch Klammerung hervorgehoben (203). Es scheint beinahe so, als wolle Tjapinski auf diese Weise seine besondere Achtung und Wertschätzung für den kirchenslavischen Text, die er ja in seiner Einleitung deutlich zum Ausdruck bringt, unter Beweis stellen. Dieser Ehrenbeweis zeugt zugleich aber von einem vormodernen Sprachverständnis, demzufolge das Wesen eines Textes in seiner materiellen Form und seinen Struktureigenschaften, weniger aber im Gemeinten selbst begründet liege. Das protestantische Ideal der Vermittlung von Inhalten bleibt hier gefangen in den Vorgaben einer selbstidentischen Struktur, die es in der Übersetzung um jeden Preis zu wahren gilt. Die Vernakularisierung bleibt hierbei notwendig auf eine rein mechanische Anpassung der äußeren Form beschränkt, ohne dass durch sie notwendig auch ein zugänglicherer Text für ein breiteres Publikum entstünde. Auch wenn es nicht Tjapinskis Absicht war, eine echte Volksbibel zu schreiben, so hat er doch durch die Vernakularisierung auch mit Blick auf ein gelehrtes Publikum wenig erreicht.

Klimau folgt (184-187) der Einschätzung Rothes (2005), dass sich Tjapinski bei der Übertragung des Evangelientexts in erster Linie auf den mit abgedruckten kirchenslavischen Text stützte. Polnische Bibelübersetzungen habe Tjapinski nur ergänzend hinzugezogen, wobei er – wenig überraschend – vorzugsweise von der Übersetzung Szymon Budnys von 1572 Gebrauch machte. Wiewohl Klimau S. 191-192 diesbezüglich feinsinnige Beobachtungen anstellt, die dafür zu sprechen scheinen, muss doch weiterhin offen bleiben, ob Tjapinski im übrigen auch griechische und lateinische Quellen hinzuzog. Die Bevorzugung des Kirchenslavischen als Quelle wird nicht zuletzt durch Tjapinskis Vorwort nahelegt, wo die kirchenslavische Evangelienübersetzung für ihre besondere Nähe zum griechischen Evangelientext gerühmt wird. Überdies mache die Bevorzugung des kirchenslavischen Textes auch mit Blick auf die als Zielgruppe anvisierte orthodoxe Geistlichkeit Sinn (187).

Die synoptische Gegenüberstellung mit dem kirchenslavischen Text zwingt Tjapinski zur konsequenten Herausarbeitung des Abstands zum ruthenischen Vernakular. Durch die Entscheidung zugunsten einer positionsgenauen Reproduktion des kirchenslavischen Textes in der Übersetzung kann die Kontrastbildung jedoch nurmehr auf der Ebene des einzelnen Lexems geleistet werden. Dabei zeigt sich, dass die vernakulare Lexemwahl Tjapinskis in der überwiegenden Zahl der Fälle mit den verfügbaren polnischen Quellen, namentlich der Bibelübersetzung Szymon Budnys übereinstimmt. Man kann sich stellenweise selbst des Eindrucks nicht erwehren, dass das EvT nur eine Kyrillifizierung vorhandener polnischer Texte darstelle. Klimau bemüht sich daher S. 265-270 diesem Eindruck entgegenzutreten, indem er diejenigen Stellen in den Mittelpunkt rückt, wo Tjapinskis Wortwahl durch keinen der polnischen Texte gedeckt ist. Er deutet das Material S. 267-268 dahingehend, dass Tjapinski durchaus auch aus seiner eigenen Umgangssprache, der *maulenne śljacheckae*, einem von Klimau postulierten sprechsprachlichen Substrat der ruthenischen Schriftsprache, geschöpft habe, und keineswegs in allen Punkten sklavisch den geschriebenen Texten gefolgt sei. Diese Annahme ist gewiß plausibel, und man wird angesichts der soziohistorisch mehr als plausiblen starken polnischen Überformung der *maulenne śljacheckae* auch in Fällen der Übereinstimmung mit einem polnischen Textzeugen die Möglichkeit in Erwägung ziehen können, dass Tjapinski sich auch hier auf sein eigenes Sprachwissen stützte ohne in die Vorlage, mit der seine Wortwahl zufällig übereinstimmt, geschaut zu haben.

Klimau betont wiederholt den sakralphilologischen Charakter der zahlreichen Stellenkommentare der Evangelienübersetzung, denen er S. 298-324 ein eigenes Kapitel widmet. Die Stellenkommentare, in denen Tjapinski etymologische Hinweise auf unübersetzt gelassene Wörter des vorgeblichen Urtextes gibt, müssen als Teil einer Übersetzungsideologie verstanden werden, derzufolge manche Dinge aufgrund ihrer spezifischen kulturellen Einbettung grundsätzlich nicht übersetzbar, sondern nur kommentierbar seien. Die Verwendung von Stellenkommentaren macht auch deutlich, dass, wiewohl Tjapinski in den Vernakular übersetzt, sich seine Übersetzung nicht an das 'einfache' Volk, sondern an ein belesenes Publikum richtet, das die philologische Herangehensweise Tjapinskis als Zurschaustellung von Erudizität und damit als Qualitätsnachweis zu würdigen weiß. Tjapinski setzt sich mit seiner rein philologischen Kommentierung des Evangelientextes ab von anderen Bibelübersetzern seiner Zeit, die Stellenkommentare in ganz anderer Weise, nämlich zur Interpretation und Exegese nutzen. Tjapinski sucht Autorität durch Authentizität des Textes, die für ihn nur durch das formale und nüchterne Verfahren der Philologie zu erreichen ist.

Eine umfassende einleitende Studie zur Evangelienübersetzung Vasil Tjapinskis, einem der bis dato unverständlicherweise kaum erforschten zentralen Textzeugen des Zeitalters der vernakularen Bibelübersetzungen, war schon lange überfällig, und Ihar Klimau kommt das Verdienst zu, diese empfindliche Lücke geschlossen zu haben. Seine einzigartige Expertise garantieren dabei die Zuverlässigkeit und Vollständigkeit eines Handbuchs und Leitfadens für weitere Forschungen. Darüber hinaus gelingt es Ihar Klimau, ungeachtet seiner traditionell philologischen Herangehensweise, immer wieder interessante kulturhistorische Perspektiven zu eröffnen. Insgesamt bescheidet sich aber das Werk mit der Aufgabe der Materialdokumentation, die einen deutlichen Vorrang vor der interpretativen Einordnung der Tätigkeit Tjapinskis hat. So lädt die interessante Frage nach der nach wie vor nicht ganz deutlichen Funktion der Stellenkommentare gewiß ein, um weitergehende Fragen nach konkurrierenden Methodologien der Authentifikation (philologischer vs. theologischer Kommentar), Zurschaustellung von Erudizität u. dgl. mehr im weiteren Kontext polnisch-litauischer Renaissance- und Barockkultur anzugehen.

Literatur:

- Dovnar-Zapol'skij 1899: Довнар-Запольский, М. В.: *В. Н. Тяпинский, переводчик Евангелия на белорусское наречие*. ИОРЯС 4, кн. 3, 1899, с. 1031-1064.
- Levyč'kij 1913: Левицький, О.: *Про Василя Тяпинського, що переклав в XVI ст. Євангеліє на просту мову: критична розвідка*. Записки Наукового Товариства в Києві 12, 1913, с. 6-22.
- Rabus 2008: Rabus, A.: *Die Sprache ostslavischer geistlicher Gesänge im kulturellen Kontext*. Freiburg i. Br. 2008.
- Rothe 2005: Rothe, H.: *Vasil Tjapinski: theologischer Wortgebrauch, kirchenslavische und polnische Evangelienübersetzungen*. In: Halenčanka, H. [Hrsg.]: *Evanhelije in der Übersetzung des Vasil Tjapinski um 1580*. Paderborn 2005, S. 200-219.

Вторая жизнь забытого эпизода в истории философии языка*

Книгу В. Н. Волошинова *Марксизм и философия языка*, изданную в Ленинграде в 1929 году, ожидала сложная судьба. Марристы не признали ее подлинно марксистским трудом и книга была предана на долгие годы забвению. Интерес к ней возродился значительно позже на Западе. По инициативе Р. О. Якобсона книга Волошинова была переведена на английский язык и издана в 1973 г. в США. Последовали переводы не менее чем на 15 дальнейших языков. О восприятии книги в разной среде см. ниже.

Рецензируемая книга – фундаментальная публикация, содержащая полный русский текст книги Волошинова, новый французский перевод ее текста, статью Волошинова *Что такое язык*, несколько архивных документов о научном пути Волошинова и обстоятельную вступительную статью известного историка языкознания Патрика Серио (Patrick Sériot).

Как объясняет автор вступительной статьи, новый перевод, в отличие от первого французского перевода, стремится избежать излишней модернизации текста и таким образом точнее передать смысл оригинала.

П. Серио убедительно отстаивает тезис, что автором книги является именно В. Н. Волошинов, а не М. М. Бахтин, как стало модным утверждать в последние годы.

Как описывает П. Серио, восприятие книги Волошинова после ее «второго рождения» было весьма различным.

Западная интеллигенция «левого толка» увидела в этой книге стимул к новому этапу развития марксизма (с. 55). Наоборот в постсоветской России ее рассматривали то как пропаганду тоталитарной идеологии, то как карнавальный анти-марксизм (с. 56).

Сам П. Серио ставит под сомнение марксизм Волошинова. В частности он упрекает его в отсутствии понимания противоречивого характера языка в классовом обществе (с. 70-71 и др.). Отчасти этот упрек представляется справедливым: Волошинов уделяет в своей книге этой теме очень мало места, но ср. следующие высказывания Волошинова: «Но именно то, что делает идеологический знак живым и изменчивым, то же самое делает его преломляющей и искажающей бытие средой. Господствующий класс стремится придать надклассовый вечный характер идеологическому знаку, погасить или загнать внутрь совершающуюся в нем борьбу социальных оценок, сделать его моноакцентным.

На самом же деле всякий живой идеологический знак двулик как Янус. Всякая живая брань может стать похвалою, всякая живая истина неизбежно должна звучать для многих других как величайшая ложь. Эта *внутренняя диалектичность знака* раскрывается до конца только в эпохи социальных кризисов и революционных сдвигов.» (с. 160)

В другом месте (с. 304) Волошинов рассматривает рефлексию голода в разной социальной среде. Описав реакцию индивидуальных неудачников и крестьянский фатализм, автор пишет: «Совершенно иначе переживает голод член объективно-материально собранного и объединенного коллектива (полк солдат; рабочие, собранные в стенах завода; батраки большой капиталистической фермы; наконец, целый класс, когда он созрел до формы «класса для себя»). Здесь в переживании будут преобладать тона активного и уверенного протеста; здесь нет почвы для смиренных и покорных интонаций. Здесь же наиболее благоприятная почва идеологической ясности и

* *Valentin Nikolaevič Vološinov: Marxisme et philosophie du langage.* Préface de Patrick Sériot. Lambert-Lucas, Limoges 2010, 600 p., ISBN 978-2-915806-70-0

оформленности переживания.»

Роли пролетариата в истории языка посвящены заключительные страницы книги. Волошинов начинает с приведения «неожиданного», как он пишет, высказывания немецкого лингвиста фосслеровской школы Лорка: «Характерно, что Lorck в своем письме к Eugen'y Lersch'u, приложенном им к книге, доходит до следующего, несколько неожиданного утверждения. Изобразив омертвление и рассудочную заостренность французского языка, он прибавляет: «Для него есть только одна возможность обновления: на место буржуазии должен притти пролетариат».

Как это связать с исключительной творческой ролью фантазии в языке? Неужели пролетарий такой фантаст?

Конечно, Lorck имеет в виду другое. Он, вероятно, понимает, что пролетариат принесет с собой новые формы социально-речевого общения, речевого взаимодействия говорящих и целый новый мир социальных интонаций и акцентов. Принесет с собой и новую языковую концепцию говорящей личности, самого слова, языковой истины. Вероятно, нечто подобное имел в виду Lorck, делая свое утверждение. Но в его теории это не нашло никакого выражения. Фантазировать же может буржуа не хуже пролетария. Да и досуга у него больше.» (с. 452-454)

Собственное понимание современного ему состояния и перспектив «европейских» языков В. Н. Волошинов выразил следующим образом: «Победа крайних форм живописного стиля в передаче чужой речи объясняется, конечно, не психологическими факторами и не индивидуально-стилистическими заданиями художника, но *общей, глубокой субъективизацией идеологического слова*-высказывания. Оно уже не монумент и даже не документ существенной смысловой позиции, оно ощущается лишь как выражение случайного субъективного состояния. В языковом сознании настолько дифференцировались типизирующие и индивидуализирующие оболочки высказывания, что они совершенно заслонили, релятивировали смысловое ядро его, осуществленную в нем ответственную социальную позицию. Высказывание как бы перестало быть предметом серьезного смыслового учета. Только в научном контексте еще живет категорическое слово, слово «от себя», – *утверждающее* слово. Во всех других областях словесного творчества преобладает не «изреченное», а «сочиненное» слово. Вся речевая деятельность здесь сводится к размещению «чужих слов» и «как бы чужих слов». Даже в гуманитарных науках проявляется тенденция заменять ответственное высказывание по вопросу изображением современного состояния данного вопроса в науке с подсчетом и индуктивным выводением «преобладающей в настоящее время точки зрения», что и считается иногда наиболее солидным «решением» вопроса. Во всем этом сказывается поражающая зыбкость и неуверенность идеологического слова. Художественная риторическая, философская и гуманитарная научная речь становятся царством «мнений», заведомых мнений, и даже в этих мнениях выступает на первый план не то, что в них, собственно, *«мнится»*, а *«как»* оно – индивидуально или типически – мнится. Этот процесс в судьбах слова новейшей буржуазной Европы и у нас (почти до самого последнего времени) можно определить как *овеществление слова*, как *понижение тематизма слова*. Идеологами этого процесса и у нас и в Западной Европе являются формалистические направления поэтики, лингвистики и философии языка. Едва ли нужно говорить здесь, какими классовыми предпосылками объясняется этот процесс и едва ли нужно повторять справедливые слова Lorck'a о том, на каких путях только и возможно обновление идеологического слова, тематического, проникнутого уверенной и категорической социальной оценкой, серьезного и ответственного в своей серьезности слова.» (с. 462-464)

В. Н. Волошинов в своей книге исходит из анализа двух направлений в истории философии языка. Одно он называет абстрактным объективизмом; корни этого направления автор возводит к рационализму 17-го и 18-го веков; современный

представитель этого направления – Ф. де Соссюр. Второе направление – индивидуалистический субъективизм – восходит к В. фон Гумбольдту и представлено в начале 20-го века К. Фосслером.

В. Н. Волошинов находит оба эти направления и соответствующие концепции односторонними и предлагает собственное – диалектическое – определение сущности языка и основанную на нем «научную парадигму»: «Действительной реальностью языка-речи является не абстрактная система языковых форм и не изолированное монологическое высказывание и не психо-физиологический акт его осуществления, а социальное событие речевого взаимодействия, осуществляемое высказыванием и высказываниями.» (с. 318). И далее: «Язык есть непрерывный процесс становления, осуществляемый социальным речевым взаимодействием говорящих.» (с. 326). По мнению П. Серио, основным источником взглядов Волошинова является идеалистическая концепция К. Фосслера, но без фосслеровского индивидуализма – Vossler moins l'individualisme (с. 61).

Но Фосслер без индивидуализма – это не совсем Фосслер, и, даже, можно сказать, совсем не Фосслер. Ср.: «...Единственно возможный путь ведет ... от стилистики к синтаксису. По своей сущности любое языковое выражение является индивидуальным духовным творчеством. (...) Сколько индивидуумов, столько стилей.» (Фосслер 1956, 296).

Для того, чтобы понять частично реальное, а частично кажущееся сходство между концепциями Волошинова и Фосслера, надо вернуться к гумбольдтовскому противопоставлению языка как *ergon* – завершенное творение – и языка как *energeia* – непрерывное творчество. Абстрактный объективизм, представленный в книге Соссюром, тяготеет к рассмотрению языка как *ergon* – систему стабильных единиц. Подход к языку как *energeia* – непрерывному творчеству, – свойственный индивидуалистическому субъективизму – не может не быть в самой абстрактной плоскости ближе к марксизму, как к мировоззрению, рассматривающему все сущее как развитие и становление.

Рецензируемая книга содержит богатый фактический материал и много тем для размышления. Историку языкознания 20-го века она необходима.

Литература:

Фосслер 1956: Фосслер, К.: *Позитивизм и идеализм в языкознании*. In: Хрестоматия по истории языкознания XIX-XX веков. Москва 1956.

Н. П. Савицкий

Po stopách česko-polských jazykových kontaktů *

Tento široce pojatý název vyžaduje jisté upřesnění. Půjde zejména o vlivy českého kulturního prostředí na prostředí polské v době značně vzdálené, o vlivy projevující se v oblasti slovní zásoby, včetně proprií, křesťanské terminologie, stylu literatury kazatelské povahy, středověké scholastické dispute. Nepůjde však jen o pouhé paralely svědčící o vzájemném ovlivňování obou kultur, ale také o odlišnosti ukazující na národní specifika, světybné pojetí identických témat, odlišný přístup k tehdejší cizojazyčným zdrojům

* *Maria Karpluk: Staropolskie studia językoznawcze*. L. Bednarczuk [ed.]. Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2010, 767 s., ISBN 978-83-7676-020-9

inspirace. Řeč bude o knize, resp. sborníku obsahujícím dílčí studie jediné autorky, polské lingvistky, profesorky Marie Karpluk.

Maria Karpluk (*1925) vystudovala fakultu humanitních věd (Wydział Humanistyczny) Jagellonské univerzity v Krakově v době, kdy tam působili Kazimierz Nitsch, Tadeusz Lehr-Splawiński, Tadeusz Milewski aj. Po 2. světové válce se účastnila prací ve zvláštní onomastické komisi (Komisja Ustalania Nazw Miejscowych), jejímž úkolem bylo hlavně pomoci nové, poválečné polské administrativě v oblasti toponym na území, které dříve náleželo Německu. Maria Karpluk se také podílela na lexikografických pracích v redakci slovníku staropolských osobních jmen, kde pod vedením tehdejších kapacit v tomto oboru získala první odborné zkušenosti. Vzhledem k tomu nepřekvapuje množství onomasticky zaměřených prací uvedených v úvodním soupisu její bibliografie, ani téma její doktorské práce *Słowiańskie imiona kobiece* (1962). Ostatně lexiku, zvláště pak vlastním jménům, je věnován první i druhý díl prezentovaného sborníku (*Słownictwo religijne, Nazewnictwo*). Další oblastí, které se lingvistka věnovala, je starší fáze vývoje polštiny, zejména jazyk autorů 16. a 17. stol. (viz 3. díl knihy: *Język pisarzy*). M. Karpluk je známa i svou editorskou činností. Zajímá ji také jazyk církve, křesťanská terminologie nebo (nověji) polština na styku dvou jazyků a kultur – polské a ukrajinské.

Prezentovanou knihu tvoří více než dvacet samostatných příspěvků souvisejících se zmíněnými většími tematickými okruhy. Pokaždé jde o kvalitní, fundované, pečlivě připravené texty, zpracované s přehledem i nadhledem, svědčícím o vysoké erudovanosti autorky, texty mající základ pokaždé v autentickém materiálu, doplněné příklady v patřičném rozsahu. Dodejme, že příspěvky jsou různého data; jejich hodnota je však trvalého charakteru.

Představovat na tomto místě obsah každého příspěvku zvlášť a zaujímat k němu vlastní postoj by bylo nad naše síly i schopnosti. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli pouze upozornit na tři základní témata, na něž se zaměřovala autorčina pozornost a jimž odpovídají i jednotlivé díly souhrnné práce.

Z prvního dílu týkajícího se náboženského lexika vybíráme problematiku zdroje nejstarší polské křesťanské terminologie, již je věnováno hned několik dílčích studií.¹⁾ Nutno podotknout, že autorčiny úvahy navazují na dosavadní vědecké paradigma; citováni jsou polští i čeští odborníci, např. paleoslovenisté L. Moszyński, Cz. Bartula, slavisté J. Siatkowski, T. Lehr-Splawiński, Z. Stieber, E. Klich, polonista M. Kucała, etnograf K. Moszyński, filozof a religionista J. Keller, z českých lingvistů B. Havránek, F. Trávníček aj. V základních tezích těchto studií se tvrdí následující: (1) Předkřesťanské období Slovanů není vhodné označovat přívlastkem „pohanské“, protože pohanské v pravém smyslu tohoto slova nebylo; mnohé dřívější náboženské praktiky Slovanů se staly základem pozdější křesťanské slovní zásoby (srov. fenomén ofěry/obětování). (2) Christianizace Polska je oficiálně vztažena k roku 966 a Měškovi I., ale je známo, že u kmene Vislanů v jižní části polských zemí probíhala christianizace snad souběžně s velkomoravskou misí. (3) Přijetí křesťanství na polských územích je propojeno s christianizací českou (možná již velkomoravskou); celé jižní Polsko se v pol. 10. stol. ocitá v rukou českých panovníků. (4) Polská křesťanská slovní zásoba (vč. biblické frazeologie) je hlavně původu církevněslovanského, do polštiny však nepronikla bezprostředně, ale skrze starou češtinu, českou náboženskou literaturu i osobní kontakty s českými misionáři; tento český impuls přichází v několika vlnách – první zahrnuje 2. polovinu 10. stol. a trvá do konce 11. stol., v mírnější podobě pak do poloviny 14. stol., další, spočít-

1/ Konkrétně: *Staropolska terminologia chrześcijańska a problem obrządku słowiańskiego w Polsce* (s. 40-45). – *O najwcześniejszym polskim słownictwie chrześcijańskim* (s. 46-65). – *Staropolskie tłumaczenia Biblii jako źródło do przyszłego słownika naszej terminologii religijnej* (s. 66-74). – *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej* (s. 75-95). Odtud také pocházejí prezentované myšlenky a stanoviska.

vající spíše ve významu literárních předloh, začíná v polovině 14. stol. a končí začátkem stol. 16. Jde celkem o přibližně 550 let českého vlivu. Polské lexikální výpůjčky z češtiny nejsou zřejmě výsledkem infiltrace náboženské terminologie v „hotové“ a „ucelené“ podobě, ale nejspíš postupného praktického používání. (5) Počet lexikálních bohemismů ve slovní zásobě spojené s náboženstvím se odhaduje na stovky a tvoří minimálně 70 % celkové polské církevní slovní zásoby; patří k nim nejen „původní“ církevněslovan-ská slova, ale i pozdější latinismy či germanismy zprostředkované češtinou.

V jiném příspěvku se autorka zabývá etymologií a adaptací osobního vlastního jména *Gawel/Havel*.²⁾ Toto jméno je spojeno s osobností irského, zároveň švýcarského svatého, mnicha Havla, žijícího přibližně mezi léty 550-640, působícího v oblasti Bodamského jezera, zakladatele kláštera sv. Kolumbána, na jehož místě později vzniklo benediktinské opatství Sankt-Gallen ve východním Švýcarsku. Kult sv. Havla se v Evropě začal šířit zhruba na přelomu 10. a 11. stol. Mnichovo rodné jméno znamená jednoduše Galilejský, Galilejec, jeho latinská podoba zněla *Gallus*. Autorka se však domnívá, že jméno *Gawel* nelze odvodit jednoduše z tohoto latinského názvu, jak se o to pokoušel Gebauer, neboť změnu *ll* na *vl* české (slovanské) hláskosloví nezná. Autorka tvrdí, že bezprostřední předlohou byla středověká latinská verze *Gaulus* (obdobně Paulus), *Gaulo*, s ním souvisí i podobně znějící apelativum s významem 'žluna, pták', také *gaulina*, *gallina* ('kur, slepice') rozšířené v západní Evropě. V „mladších“ pramenech (po r. 1227) je již možno narazit na zápis *Havel*, *Hawel*. Deriváty *Havelka*, *Havlec*, *Havlena*, *Havlic*, *Havliček*, *Havlík* svědčí o popularitě tohoto propria. Autorka uvádí také skutečnost, že již v r. 1115 existoval na vrchu ve Zbraslavi kostel sv. Havla (Gawla), odtud i název vrchu – Havlín. Čím si vysvětluje autorka tuto popularitu jména *Havel* mezi Čechy (zatímco např. u Rusů se s ním vůbec nesetkáme)? Jednoduše působením řádu benediktinů, který v náboženském životě českého národa sehrál významnou úlohu.

Bez zajímavosti není ani srovnání jazyka Jana Husa s jazykem Mikołaje Reje.³⁾ Srovnání, jak sama autorka vtupně glosuje, poněkud překvapivé, neboť se jedná o dvě v jistém smyslu nonkonformní postavy obou národních dějin – českého kacíře a polského protestanta, kteří navíc ani nebyli současníky. Jak ale z obsahu článku postupně vyplývá, obě tyto postavy měly hodně společného. Jak Hus, tak Rej žili – z hlediska dějin církve – v mimořádně složitých dobách: první v době „západního schizmu“, který definitivně ukončil až papež Martin V., dva roky po Husově smrti, druhý (1505-1569) v době reformace. Oba byli autory *Postily*. Hus svoji *Postilu* (s podtitulem *Vyloženie svatých čtení nedělních*) ukončil ve vyhnanství v r. 1413, na Kozím Hrádku; první vydání Rejovy *Postily* pochází sice až z r. 1557, bylo však prvním známějším dílem tohoto druhu v polském prostředí a nahradilo dřívější, méně rozšířenou *Postilu* Melanchtona, Spangenbergaj. Dále se autorka věnuje již samotným *Postilám*. Zprvu se zaměřuje na rysy společné. Patří k nim četné apostrofy, oslovení potenciálních příjemců či dalších osob, jež jsou v dílech zmiňovány, a to oslovování v jednotném i množném čísle (takto u Husa), nebo jen v jednotném čísle s použitím zevšeobecňujícího „každý“, např. *Ó, milí synové Kristovi, bratři najmilejší, věrníče Kristův; każdy krześcijański wierny człowiecze, mizerny a upadły człowiecze a nędzny totrze nade wszystkim totry*, včetně deminutiv (*lidičkové, křesťanku; braciśzku, nieboraczku*), vyznívajících v příslušném kontextu (nejen v osloveních) ironicky, např. *nena-lezneś k němu knieźka; jako oni nieboźatka są bezpiecznemi w dostatkach swoich*. Fatickou funkci plní i částice *ti*, resp. *ci*, připojovaná k různým výrazům: *toł, doufał, chce-lił*, resp. *widzielił, jestliżeł, tedył*, partikula *że*, resp. *że (kteříž, resp. wielkiż to upadek, nierownaź to walka)*, různá

2/ Srov. příspěvek: *Na tropach bohemizmów w staropolskich imionach chrześcijańskich*: Szaweł, Gawel, Wawrzyniec, s. 286-296.

3/ Srov. příspěvek: *Hus i Rej jako autorzy Postylli (studium językoznawczo-stylistyczne)*, s. 492-510.

zvolání *Ó běda; ach niestety* (bohužel) apod. Společným rysem je i to, že oba autoři rádi navazovali na tradici středověkého písemnictví (kazatelský styl) a využívali tytéž stylistické prostředky: alegorii, analogii k biblickým textům, etymologizující či moralizující figury, hromadění slov a významů (synonymní řady, pleonasmus), antitezi (záporný paralelismus), přísloví (v článku Karplukové uvedeno pokaždé s příslušnou exemplifikací). I z hlediska kompozice a struktury textu jsou si obě *Postily* podobné. Numerace (*primo, secundo, tertio, ...*) a závěrečná shrnutí základní myšlenky, vyslovení ponaučení apod. zvyšuje přehlednost i srozumitelnost textů. Poté autorka přechází k prezentaci toho, čím se posuzované *Postily* liší, co vypovídá o jedinečnosti Husova/Rejova stylu. Přestože jak Hus, tak Rej kladli důraz na aktualizaci sdělovaného obsahu, na kritiku namířenou proti jevům, jichž byli svědky, Hus to činil konkrétně, místy přímo s kronikářskou přesností, zatímco Rej žádné osoby nezmiňuje, jeho kritika je obecnějšího rázu. Odlišné jsou i autority, na něž se oba „kazatelé“ odvolávají – Hus kromě samotné Bible cituje svaté a filozofy, Rej se přidržuje Písma důsledněji, dokonce na Epištoly odkazuje jen zřídka. Hus také využívá ve větší míře než Rej prostředků dramatizace textu (přímá řeč postav, repliky, dialogy), Rej naopak v anaforách opakuje daleko větší úseky výpovědí. Slovní zásoba Husovy *Postily* se vyznačuje řadou přezdívek, hlavně nelichotivých (*bohatí břicháči, ďábelníci, nevěrní krkavci, obžerníci, tuční peciválové, chlěvníci, hnojkydové, břuchoplůci* atd.), Rej se naopak takovým přezdívkám vyhýbal, raději lidi pojmenovával názvy zvířat nebo bezvýznamných věcí (*nedzna mucho, mizerný robaku, nedzna šwinio, marna jaszczurko, nedzne błoto, proch, glina, ...*) a ze slov s negativním příznakem si dovolil nanejvýš pojmenování *blužnirz, zwodnik, omylacz, wymyslacz* a četné slovtvorné neologismy. Dále autorka zjišťuje mimo jiné to, že „Uderza wysoka kultura językowa i filologiczna staranność Husa”, který, naráželi v biblickém textu na něco nepřeložitelného nebo vyjádřeného cizím termínem, podává hned příjemci výklad, např.: „v Evangelium latinském stojí *Pascha*, a to slovo ani jest latinské ani řecké ani židovské, než vzato jest některak z řeči židovské...” (s. 507-508). V tomto ohledu míra obecné „komunikativnosti“ textu Reje vůbec netrápila – používal hojně latinská slova, hlavně právnickou terminologii, a jistou vzdělanost a znalost reálií u svých příjemců jednoduše předpokládal. Ostatně, jak údajně konstatoval ve své době polský polyhistor Aleksander Brückner, „szlachcic szlachcicom pisał“...

Irena Bogoczová

James Wilson: Moravians in Prague. A Sociolinguistic Study of Dialect Contact in the Czech Republic. Peter Lang, Frankfurt am Main 2010, 266 p.
ISBN 978-3-631-58694-5

James Wilson je absolventem češtiny a ruštiny na Sheffieldské univerzitě a působí v Ústavu ruských a slovanských studií v Leedsu. K jeho specializaci patří jazyková stratifikace češtiny, kontaktní lingvistika a výuka cizích jazyků. Recenzovaná kniha představuje širší veřejnosti výsledky jeho postgraduálního výzkumu a vyšla jako druhý svazek nové řady *Prague Papers on Language, Society and Interaction*, kterou vydává od r. 2009 nakladatelství Peter Lang. Publikovaná studie je věnována jazykovému chování moravských mluvčích dlouhodobě žijících v obecně českém jazykovém prostředí.

Kniha je rozdělena do devíti kapitol. Na úvod navazuje teoretický přehled problematiky akomodace a nářečního kontaktu. Autor zde prezentuje bohatou literaturu

předmětu, na jejímž základě přibližuje principy procesu krátkodobé a dlouhodobé akomodace v rámci vzájemně srozumitelných, avšak regionálně odlišných variet.

Třetí kapitola představuje průřez českou jazykovou situací. Wilson vychází z historického vývoje, pokračuje popisem výzkumu nespisovných útvarů češtiny po druhé světové válce, mapuje současný stav spisovné a obecné češtiny (dále jen OČ) a nakonec dospívá k podrobné stratifikaci češtiny. V této souvislosti se dotýká problematiky terminologické vágnosti v rámci odborného diskurzu.

V následující kapitole je předestřena kontaktní hypotéza, v souladu s níž moravští mluvčí žijící v Čechách rychle redukují prvky svého místního nářečí a nahrazují je prvky OČ (Sgall – Hronek 1992). Toto tvrzení přitom, jak poukazuje Wilson, nebylo nikdy ověřeno pomocí empirického výzkumu a je celkově nejasné. Ze samotného tvrzení totiž nevyplývá, do jaké míry a jakým způsobem probíhá akomodace Moravanů v českých podmínkách. Dále autor prezentuje dosavadní nekomplexní empirický výzkum OČ.

Pátá kapitola je věnována použité metodologii. Výzkum proběhl na jedné koleji Univerzity Karlovy (Kajetánka). Pro získání informátorů byly použity autorovy sociální sítě, inzerát a tzv. metoda sněhové koule. Poněkud zvláštním způsobem je odůvodněna velikost vzorku. Autor nejdříve uvádí přehled několika známých sociolingvistických studií spolu s údaji o množství respondentů. Přitom se zdá, že porovnává věci poměrně neporovnatelné, neboť každý ze zmiňovaných výzkumů je věnován jinému druhu a počtu proměnných. Na závěr, aniž by tuto volbu dále zdůvodňoval, stanovuje jako adekvátní vzorek 40 informátorů.

Úhrnem se dvou výzkumných interview zúčastnilo 39 studentů.¹⁾ První z nich mělo charakter nestrukturované spontánní konverzace. V rámci druhého interview Wilson vychází mimo rámec variační sociolingvistiky a zapojuje do svého výzkumu kvalitativní postupy. Interview se skládalo ze dvou částí, jednak z otázek na životní styl a jednak z otázek mj. na postoj k OČ, Praze atd. První část posloužila k aplikaci kategorie „zapojení do sociální sítě“, kterou zavedla do sociolingvistiky L. Milroy (1987). Otázky mj. na frekvenci návštěv na Moravě, původ spolubydlícího či rodičů byly hodnoceny pomocí škály a výsledná hodnota představovala parametr zapojení informátora do života majoritní skupiny. Stupnice je velmi precizně propracovaná; jediné, co vzbuzuje pochybnosti, je skutečnost, že při hodnocení tak závažné problematiky, jakou je původ rodičů, byla použita pouze dvoustupňová škála – buď žádný z rodičů není z Čech (0 bodů), anebo některý z nich je (1 bod). Nehledě na skutečnost, že u ostatních otázek bývá tato stupnice až čtyřstupňová,²⁾ respondenti s rodiči z Čech nejsou z výzkumu ani vyloučeni,³⁾ ani nijak dodatečně zohledněni. Odpovědi v rámci druhé části byly hodnoceny zvlášť s výsledkem od 1 (velmi záporný přístup k OČ) až k 5 (velmi kladný). Jako pomocná metoda bylo do výzkumu začleněno zúčastněné pozorování. Pro tuto činnost měl autor ideální předpoklady, neboť byl přímo zapojen do života zkoumané komunity.

Šestá kapitola je věnována volbě jazykových proměnných, tří fonologických⁴⁾ a tří gramatických.⁵⁾ Jejich hodnoty jsou klasifikovány do binární kategorie – OČ a ostatní. V případě, že se některá z proměnných vyskytuje také mimo české jazykové území (např. moravské protetické „v“), není u respondentů z daného území brána v potaz.

1/ Výzkum se nezaměřoval na studenty humanitních oborů, kteří byli charakterizováni jako nereprezentativní informátoři s nadprůměrným jazykovým vědomím a schopností kontrolovat svůj řečový projev. Výjimku činí jediný student historie, jehož výsledky potvrzují tento předpoklad.

2/ U cest na Moravu rozlišuje Wilson návštěvy každotýdenní (0 bodů), každý druhý týden (1 bod), jednou za měsíc (2 body) nebo jednou za tři měsíce a řidší (3 body).

3/ O závažnosti vlivu původu rodičů na mluvu jejich potomků pojednává mj. známý Trudgillův výzkum angličtiny v Norwichi (Trudgill 1974).

4/ Zařazuje sem protetické *v*, *ě* > *i*/*ý*; *ý* > *ej*.

Dále jsou prezentovány předpoklady ohledně průběhu akomodace. Zkoumané jevy jsou analyzovány s ohledem na pět faktorů, mj. na frekvenci, společenskou akceptovanost aj. Pro jejich vyhodnocení byla použita čtyřstupňová škála pravděpodobnosti „nabytí“ jednotlivých obecněčeských proměnných moravskými mluvčími: počínaje „A“ – varianty, jež budou získány ve všech pozicích, až po „D“ – varianty, jejichž získání je nepravděpodobné. Dále byly zohledněny jiné okolnosti, jež by mohly ovlivnit akomodaci, mj. délka pobytu na cizím území aj.

V osmé kapitole je analýza dat a jejich interpretace. Autor zkoumá vztahy mezi závislými jazykovými a nezávislými sociálními proměnnými. Následně podrobuje analýze vzájemné vztahy mezi jednotlivými sociálními proměnnými. Na závěr se zabývá také možným vlivem jiných nezávislých proměnných. Analýzy doprovázejí přehledné grafy a tabulky, umožňující čtenáři lépe se orientovat ve výsledcích. Ukazuje se, že největší vliv na akomodaci má míra zapojení do sociální sítě. Velice zajímavé je zjištění, že neexistuje souvislost mezi akomodací a původem mluvčích, a také poznatek, že rozdíly v rámci mluvy žen a mužů, téma v sociolingvistice jinak populární (viz např. Hudson 1996; Romaineová 1994), je zde třeba vnímat jako důsledek rozdílů v rámci zapojení do sociální sítě. Tento výsledek otevírá otázku opodstatněnosti některých tvrzení o genderové diferencovanosti řeči. Podle mého názoru by bylo vhodné, kdyby autor uvedl nějaký souhrnný přehled údajů o respondentech; informace o zaměření jejich studia, o jejich původu (není zmíněn u všech) aj. jsou uváděny roztržštěně a postupně v různých částech knihy.

Poslední kapitola je stručnou rekapitulací dosavadních zjištění ve vztahu ke kontaktové hypotéze, která byla sice potvrzena, avšak ukazuje se, že jazykové chování Moravanů v Praze závisí na mnoha intra- a extrajazykových faktorech. Akomodace je sice intenzivní, nicméně až na výjimky respondenti neovládli obecnou češtinu ve stejné šíři jako mluvčí z oblastí, kde je běžně používána. Následně si autor poněkud protirečí, neboť vztahuje platnost svých výsledků na jakéhokoliv vysokoškolského mluvčího z Moravy studujícího v Praze, přitom z výzkumu předem vyloučil studenty humanitních věd, jež dokážou lépe kontrolovat své jazykové chování, a proto se podle něj od ostatních liší. Na závěr stanovuje možné další výzkumné cíle v souvislosti s kontaktem nářečí v České republice.

Předkládaná práce je v kontextu českých studií výjimečná hned z několika důvodů. Za prvé se jedná o variačně sociolingvistický výzkum. Jak víme, sociolingvistika nepatří na české půdě k nejrozvinutějším lingvistickým odvětvím. Jako hlavní důvod této situace je většinou uváděna tradice Pražské lingvistické školy, jejíž teorie jazykové kultury a funkční přístup nemají daleko k sociolingvistickým otázkám, tudíž potřeba nástupu sociolingvistiky jako nového a přelomového oboru nebyla dlouho pocítována (Nekvapil 1986). Wilsonův variační popis jazykových změn v češtině lze proto považovat za průkopnický.

Dále je třeba zdůraznit, že je tato studie prvním systematickým popisem nářečního kontaktu mezi OČ a moravskými dialekty, neboť neoplývá-li česká jazykověda empirickými sociolingvistickými výzkumy obecně, v oblasti vlivu působení OČ na mluvčí z jiných dialektálních území postrádá tento druh bádání téměř úplně.⁶⁾ Důvody lze opět hledat v historickém vývoji a následně mnohaleté reprodukci obrozeneckých postojů k jazykové praxi, omezené na praxi spisovného jazyka (blíže Starý 1995).

Dalším cenným faktorem je to, že díky recenzované knize získáváme možnost podívat se na otázky české lingvistiky „zvenku“. Jak je známo, v práci lingvisty se projevuje jeho

5/ Zařazuje sem sjednocení paradigmatu, redukce slabikotvorného *l* v mužském rodě sloves 1. a 2. konjugace a rodovou homonymii, tzn. sjednocení tvaru mužských životných a neživotných adjektiv a zájmen v Npl.

6/ Wilson zmiňuje tři takové výzkumy, Jančákův, Bachmannové a Jonášové (Wilson 2010, 58), s tím, že pouze dvě posledně zmíněné autorky analyzují tuto problematiku u první generace, avšak na velmi malém vzorku (dvou a tří respondentů) a, dle autora, s řadou pochybení ve výzkumu.

individuální jazykové povědomí, jež je odrazem místního povědomí kolektivního (Jedlička 1978, 83). Toto obecné tvrzení lze ilustrovat na některých Wilsonových přístupu, které dokládají anglosaské vlivy. V popisu českého fonetického systému, jenž předchází první kapitole, uvádí kupříkladu informaci o existenci sedmi českých diftongů *aj, oj, ej, uj, au, ou, eu*, oproti obvyklým třem (Palková 1994, 192).

Dalším projevem Wilsonova anglosaského zázemí je popis situace, kdy absolventka medicíny původem z Čech hodnotí tvar „kdybychom“ jako podivný a nevěří, že podoba „kdyby jsme“ není správná. Wilson důvody této situace shledává jednoznačně ve slabé formální písemné přípravě českých vysokoškolských studentů ve srovnání s jejich britskými protějšky. Přitom může být tento stav pouze důkazem vzdálenosti mezi územím a českou spisovnou normou a také častého ztotožňování „psanosti“ se spisovností. Se zmiňovanou nespisovnou podobou se dnes totiž již vcelku běžně setkáváme v denním tisku, a proto se tato forma může průměrnému uživateli jevit jako korektní.

Subjektivitu výzkumníka a jeho hluboké zakořenění v místní tradici dokazuje Wilson nejenom na svém vlastním příkladu, avšak především cíleně na situaci české lingvistiky. Upozorňuje na introspektivní postupy převládající v praxi obhájců i odpůrců OČ. Pozastavuje se především nad čistě intuitivní metodou zkoumání úzu fonologických prvků OČ. Prezентuje vágnost jazykových analýz zakládajících se na klasifikaci jednotlivých slov do jedné ze dvou kategorií „vždy – nikdy ve tvaru OČ“. Uvádí zde přehled odlišného hodnocení stejných slov různými autory, např. v případě slova „otrok“ je podle Skaličky (1962 – viz Wilson 2010, 102) i v mluvené podobě jazyka možné jediné užití spisovného tvaru, zatímco podle Dejmekova názoru (1986 – viz Wilson 2010, 102) zde půjde naopak vždy o podobu s protetickým „v-“.⁷⁾ V této souvislosti navrhuje Wilson zanechat dosavadních rozborů „slovo od slova“ a nahradit je analýzou korelací s nezávislými sociálními proměnnými jako pohlaví, věk, vzdělání, druh komunikační situace atd. Mimo to si všímá, jak už bylo zmíněno výše, nepreciznosti až vágnosti některých dalších otázek opakujících se v rámci českého lingvistického diskurzu.

Recenzovaná kniha zčásti zaplňuje mezeru v oblasti výzkumu nářečního kontaktu v České republice a předkládá české i zahraniční odborné veřejnosti syntézu variačně-lingvistického a kvalitativního výzkumu. Výjimečně zdařilým způsobem spojuje metodologické pojednání a analýzu a interpretaci velmi komplexních sociolingvistických dat, to vše na hlubokém teoretickém základu. Stane se tedy nepostradatelným textem pro zájemce o sociolingvistiku z řad začátečníků i odborníků.

Literatura:

- Dejmek 1986: Dejmek, B.: *Hierarchie a dynamika obecněčeských hláskových jevů*. Slovo a slovesnost 47, 1986, č. 2, s. 131-138.
- Hudson 1996: Hudson, R. A.: *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Jedlička 1978: Jedlička, A.: *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Univerzita Karlova v Praze, Praha 1978.
- Milroy 1987: Milroy, L.: *Language and Social Networks*. B. Blackwell, Oxford 1987.
- Nekvapil 1986: Nekvapil, J.: *Introduction: On Czech Linguistics and Sociolinguistics*. I. In: Nekvapil, J. – Chloupek, J. [edd.]: *Reader in Czech Sociolinguistics*. Academia, Praha 1986, s. 7-11.

7/ Otázkou je, zda je překvapující, že popisy aktuálního jazykového chování, které dělí 20 let, přináší poněkud odlišné výsledky.

- Palková 1994: Palková, Z.: *Fonetika a fonologie češtiny*. Karolinum, Praha 1994.
- Romaineová 1994: Romaine, S.: *Language In Society. An Introduction To Sociolinguistics*. Oxford University Press, New York 1994.
- Sgall – Hronek 1992: Sgall, P. – Hronek J.: *Čeština bez příkras*. H&H, Praha 1992.
- Skalička 1962: Skalička, V.: *Poznámky o obecné češtině*. Slovo a slovesnost 23, 1962, č. 3, s. 201-205.
- Starý 1995: Starý, Z.: *Ve jménu funkce a intervence*. Karolinum, Praha 1995.
- Trudgill 1974: Trudgill, P.: *The Social Differentiation of English in Norwich*. Cambridge University Press, Cambridge 1974.

Katarzyna Vaculová

Projekt „Hydronymia Slovaciae“ je bohatší o nový titul*

Ambiciózný slovenský projekt „Hydronymia Slovaciae“ si koncom roka 2011 pripísal hneď niekoľko dôležitých výstupov, ktoré ho posúvajú výrazne dopredu. Slovenská (a dúfajme, že nielen slovenská) jazykoveda a onomastika sa vďaka grantovému projektu slovenskej grantovej agentúry VEGA „Analýza synchronnej a diachronickej hydronymie povodia Váhu“ obohatila o tri cenné monografie – *Hydronymia povodia Kysuce* (autormi sú J. Krško a D. Velička), *Hydronymia horného povodia Váhu (od povodia Rajčanky po prameň Váhu)* (autorom je J. Krško) a spomínanú trojicu dopĺňa monografia Juraja Hladkého *Hydronymia povodia Dudváhu*. Popri doteraz vydaných monografiách spracúvajúcich povodia Oravy (Majtán – Rymut 1985; 2006), Slanej (Sičáková 1996), Dunajca (Majtán – Rymut 1998), Ipľa (Majtán – Žigo 1999), Turca (Krško 2003), Nitry (Hladký 2004), Hrona (Krško 2008) monografické spracovanie povodia Dudváhu posúva výskum slovenskej hydronymie v synchronnej i diachronickej rovine do ďalšej etapy.

Hydronymia povodia Dudváhu je napísaná štandardným spôsobom, ktorý vychádza z jednotnej metodiky – *Spracovanie hydronymie Slovenska* (Krško 2005). Napriek jednotnosti však žiadna monografia nie je iba súpisom a analýzou jednotlivých prítokov, ale osobitým spôsobom obohacuje súbor monografií o originálne názory, špecifiká.

Ústrednou riekou najnovších výskumov J. Hladkého sa stala rieka Dudváh. Ak som spomínal špecifiká jednotlivých monografií, musím upozorniť aj na špecifikum tohto povodia. Ako konštatuje autor v kapitole *Hydrografická charakteristika toku*, „rieka Dudváh z dnešného hydrografického hľadiska nepatrí medzi bežné rieky s prirodzeným prameňom a ústím. Podľa súčasných hydrografických a kartografických prameňov vzniká ako rameno odpájajúce sa z toku Dubovej (tá je z hľadiska historickej hydrografie dolným tokom Jablonky)...“ (s. 11).

Plocha spracovaného územia (1507 km²) sa odrazila aj v členení kapitol, pretože v doteraz spracovaných povodiach autori mohli sledovať aj etnické pohyby, jazykové kontakty a ich vplyv na tamojšiu hydronymiu. Pomerná kompaktnosť a menšia plocha skú-

* Juraj Hladký: **Hydronymia povodia Dudváhu**. Trnavská univerzita – Pedagogická fakulta, Trnava 2011, 196 s., ISBN 978-80-8082-504-1

maného územia túto možnosť autorovi neponúkla, napriek tomu sú viaceré etnické vplyvy zachytené v jednotlivých heslách a vysvetleniach motivácií názvov – napr. *Lančársky potok* (s. 81) utváraný pod vplyvom chorvátskej kolonizácie, novšie pomenovanie *Manivier* (s. 84) bolo ovplyvnené nemčinou, *Pečeňadský potok* (s. 100) bol motivovaný osadným názvom *Pečeňady*, ktoré však bolo motivované etnonymom *Pečeneh* (príslušník turkického bojového kmeňa, ktorý bol súčasťou migrujúcich uhorských etník).

Na druhej strane sa však J. Hladký musel vyrovnáť s veľmi komplikovaným hydrologickým a hydrografickým členením, pretože viaceré vodné toky sú v rovinnom území vzájomne viacnásobne pospájané, v poľnohospodársky využívaných oblastiach komplikovanú situáciu zvyšujú umelo budované vodné kanály, ktoré sú taktiež súčasťou miestnej hydronymie. J. Hladký podrobným terénnym výskumom získal aj názvy občasných tokov, ktorých zaústenie je pomerne komplikované, rovnako tak ich zapísanie do hydrografického členenia povodia. O podrobnom heuristickom výskume archiválií a máp zo starších období svedčí veľké množstvo zaniknutých (dnes už neexistujúcich) názvov vodných tokov, prameňov a vodných plôch, ktoré sa v slovenských hydronomastikonoch označujú symbolom krížika. Tejto zložitej hydrologickej situácii autor venoval pozornosť v prvej kapitole, po ktorej nasledujú zásady spracovania hesiel analyzovaných vodných tokov, vodných plôch a prameňov.

Jadrom monografie sú kapitoly venované analýze názvov tečúcich i stojatých vôd, prameňov, barín a ďalších vodných objektov povodia Dudváhu a ich variantov. Vo viacerých hydronymách, ktorým v minulosti venovali onomastici alebo jazykovedci pozornosť, prináša J. Hladký prehľad týchto názorov. Nezostáva však len v polohe sumarizácie názorov na pôvod názvu, ale zaujíma vlastný postoj – napr. pri názve *Dudváh* sa prikláňa k názorom o predslovanskom pôvode názvu, pričom argumentuje motiváciou z hydronyma Váh, ktoré sa taktiež najčastejšie považuje za predslovanské. Viaceré interpretácie ponúka J. Hladký napr. pri výkladoch hydroným *Blava*, *Derňa*, *Gidra* a ďalších. V niektorých heslách autor vysvetľuje aj iné závažné fakty, ktoré vplývali na utváranie jednotlivých podôb, naznačuje smer onymizácie (napr. od hydronyma k ojkonymu (častejšie je to však opačne), od toponyma k hydronymu a pod.). Poznanie širšieho onymického kontextu je dôležité pre správnu interpretáciu názvu, zároveň je to dokladom o širokospektrálnosti onomastiky.

V lexikálno-sémantických výkladoch hydroným ide J. Hladký minimálne do slovensko-slovanských kontaktov, miestami aj do indoeurópskych etymónov, pričom vychádza z doteraz dostupnej slovenskej a zahraničnej literatúry (Majtán, Krajčovič, Varsík, Ondruš, Šmilauer, Šulhač, Wolnicz-Pawłowska). Dôslednou etymológiou viacerých hydroným prináša J. Hladký čitateľovi informácie o zaniknutých apelatívach, ktoré motivovali vznik hydroným v minulosti a konfrontuje tak historický pohľad na proces proprializácie so súčasným stavom (dnes ide najčastejšie o transonymizáciu).

Problematika výkladu niektorých hesiel je diskutabilná a otvorená – napr. pri názve *Babindol* (s. 26) je jasná motivácia terénnym názvom, ktorého pôvod však J. Hladký dáva do súvislosti s praslovanským apelatívom **baba* – ‘mytologická bytosť starých Slovanov’ (s. 27). Dá sa však uvažovať o presvedčivejšom apelatívnom východisku **bab* ‘vypuklý objekt, zaoblený kopec’ (z toho sú toponymá typu *Baba*, *Babka* a pod.), ktoré sémanticky súvisí s indoeurópskym koreňom **bheu* – tomu zodpovedajú slovesá ‘vzdúvať sa, ohýbať sa’, substantíva ‘oblúk, ohyb’ (sémanticky niečo vyduťé – porovnaj české *boule*, poľské *bulka*, slovenské *bobuľa*, anglické *bow* atď.). Lexikálna stránka kompozitného toponyma *Babindol* podporuje toto tvrdenie, pretože motiváciou bolo vertikálne vnímanie objektu (apel. *baba* – ‘niečo vypuklé’ a apel. *dol* ‘dolina, údolie’).

Zaniknuté rameno, ktoré autor rekonštruoval do podoby *Farský potôčik* (s. 54) z historických dokladov *Pap ér* by sa mohlo rekonštruovať aj do podoby *Kňazov potôčik*, pretože apelatívum *fara* má v maďarčine podobu *plébánia*, *parókia*, ale aj *paplak* a maďarské apelatívum *pap* je zvyčajne vo význame 'kňaz'.

Prameň *Mariáš* (s. 157) je interpretovaný správne (základom je patrocínium Panna Mária), ale prípona *-áš* pravdepodobne pochádza z maďarského apelatíva *forrás* – prameň. Je tomu tak aj v povodí Turca, kde sa nachádza prameň *Máriaforás* (Krško 2003, s. 136).

Cennými materiálmi sú praslovanské apelatívne východiská viacerých vodných tokov analyzovaného povodia Dudváhu. Spolu s doteraz publikovanými monografiami sa vytvára dobrý základ pre porovnanie praslovanských apelatív v celom slovanskom kontexte a nadviazanie na onomastické výskumy – najmä na poľské, ruské, bieloruské a ukrajinské.

V kapitole venovanej hydrografickému členeniu povodia Dudváhu pokračuje J. Hladký v dôslednom zapisovaní tečúcich vôd i odvodňovacích, zavlažovacích a vyrovnávajúcich kanálov. Autor monografie riešenie problematiky zápisu melioračných kanálov ponúkol v predchádzajúcej monografii *Hydronymia povodia Nitry*. Škoda len, že v tradícii tejto monografie zostal aj pri označovaní smerovania toku – prítok (jeho smerovanie z ľavej alebo pravej strany) je zapísané pred názvom toku a nie za názvom ako sa tradične označovalo v doterajších monografiách. Vytvára sa tak nesúlad medzi ostatnými monografickými spracovaniami tokov, čo bude prekážkou v záverečnom komplexnom spracovaní hydronymie Slovenska.

Monografia *Hydronymia povodia Dudváhu* Juraja Hladkého je veľmi cenným a prínosným vkladom do postupne sa rozrastajúcej mozaiky projektu „Hydronymia Slovaciae“ a verme, že sa stane vhodnou inšpiráciou aj pre začatie systematickejšieho výskumu hydronymie v Čechách a na Morave.

Literatúra:

- Hladký 2004: Hladký, J.: *Hydronymia povodia Nitry*. Trnava 2004.
- Krško 2003: Krško, J.: *Hydronymia povodia Turca*. Banská Bystrica 2003.
- Krško 2005: Krško, J.: *Spracovanie hydronymie Slovenska. (Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae)*. Banská Bystrica 2005.
- Krško 2008: Krško, J.: *Hydronymia povodia Hrona*. Banská Bystrica 2008.
- Majtán – Rymut 1985: Majtán, M. – Rymut, K.: *Hydronimia dorzecza Orawy*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Łódź 1985.
- Majtán – Rymut 1998: Majtán, M. – Rymut, K.: *Gewässernamen im Flussgebiet des Dunajec. (Nazwy wodne dorzecza Dunajca)*. Stuttgart 1998.
- Majtán – Rymut 2006: Majtán, M. – Rymut, K.: *Hydronymia povodia Oravy*. Bratislava 2006.
- Majtán – Žigo 1999: Majtán, M. – Žigo, P.: *Hydronymia povodia Ipla*. Bratislava 1999.
- Sičáková 1996: Sičáková, L.: *Hydronymia slovenskej časti povodia Slanej*. Prešov 1996.

Jaromír Krško

Z P R Á V Y

Nina Barszczewska – Mirosław Jankowiak: **Dialektologia białoruska**. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2012, 308 s., ISBN 978-83-89191-14-4

V minulém roce vydal Institut slavistiky Polské akademie věd monografickou práci věnovanou běloruským dialektům, jejímiž autory jsou Nina Barszczewska a Mirosław Jankowiak. Svým názvem *Dialektologia białoruska* se řadí mezi odborné příručky, avšak svou celkovou koncepcí, zpracováním a širším zaměřením rámec klasické příručky značně přesahuje. Oba autoři se bělorusistikou a zejména dialektologií zabývají soustavně, k této problematice přispěli již řadou odborných článků a publikací. N. Barszczewska se věnuje např. běloruským dialektům na polském území a polsko-běloruským jazykovým kontaktům, nářeční toponymii a dialektismům v jazyce běloruských spisovatelů, M. Jankowiak zkoumá především běloruské dialekty v zahraničí, zvláště v Lotyšsku a Rusku, tradiční dialektologický přístup rozšiřuje ve svých pracích o sociolingvistickou perspektivu.

První tři kapitoly monografie jsou široce pojatým úvodem do popisované problematiky. V první kapitole *Wprowadzenie do dialektologii* je dosti prostoru věnováno metodám dialektologického výzkumu, což publikaci přidá na hodnotě zejména, bude-li využita jako učební pomůcka pro studenty bělorusistiky. Ve druhé kapitole *Gwary białoruskie jako odzwierciedlenie osadnictwa plemion białoruskich oraz procesów migracyjnych Słowian i Bałtów* autoři popisují slovanskou kolonizaci území dnešního Běloruska a vznik běloruského etnika, naznačují také souvislosti mezi dávným kmenovým rozdělením a současnou nářeční diferenciací běloruštiny (zdá se však, že až příliš nekriticky). Věnují se vzájemným vztahům starých Slovanů (Prabělorusů) s Balty. Představují odlišné vymezení hranic běloruského etnika a jazyka v pracích různých běloruských a ruských badatelů. Třetí kapitola *Z historii badań dialektów białoruskich* obsahuje jednak nástin diachronního vývoje běloruských dialektů, jednak podává dosti zevrubné dějiny dialektologického výzkumu běloruštiny od prvních fixací lidového jazyka v etnografických pracích po současná bádání běloruských i zahraničních dialektologů.

Další dvě kapitoly obsahují vlastní popis běloruských nářečí na území Běloruska i za jeho hranicemi. Autoři se podrobně věnují klasifikaci běloruských dialektů a jejímu vývoji v pracích běloruských a ruských dialektologů od 19. stol. po současnost. Následuje charakteristika jednotlivých nářečních znaků zpracovaná velmi přehledně formou tabulek či v bodech. Nejprve jsou v souladu s tradiční klasifikací popsány diferenční znaky vymezující hlavní masiv běloruských dialektů od nářečí západopoleských, která jsou na rozdíl od většiny běloruských dialektologických prací označována jako „gwary poleskie ukraińskiego charakteru“ (právě jejich ukrajinský charakter byl a částečně stále je z politických důvodů marginalizován), dále jsou podány diferenční znaky dvou hlavních nářečních masivů – jihozápadního a severovýchodního, poté charakteristiky nářečních zón, jejichž klasifikace se opírá o lexikální rozdíly, a nakonec znaky jednotlivých nářečních skupin – severovýchodní nářeční masiv je rozdělen na nářečí vitebsko-mohylevská a polocko-minská, jihozápadní na hrodensko-baranovická a slucko-mozyrská (podle A. Kryvického), zvlášť jsou popsány znaky společné pro středoběloruská nářečí a nechybí ani přehled základního členění západopoleských nářečí (podle F. Klimčuka).

Novým přínosem této monografie významně obohacujícím slovanskou dialektologii je kapitola *Gwary białoruskie poza granicami Białorusi*, představující běloruská nářečí v Polsku (v okolí Białystoku), Litvě (jihovýchodně od Vilniusu), Lotyšsku (hlavně v Latgalsku), Rusku (na západě smolenské a brjanské oblasti, na jihu pskovské oblasti) a Ukra-

jiné (severně od Černihova). Vždy je nastíněn historický vývoj každého regionu a dějiny dialektologického výzkumu místních běloruských nářečí, jsou charakterizovány jejich hlavní znaky. Značná pozornost je věnována jazykové situaci na daném území, ve větší míře se zde tedy uplatňuje sociolingvistické hledisko, odpovídající odbornému zaměření autora. Velmi cenná je rovněž kapitola *Nowe tendencje w gwarach białoruskich*, dokumentující nejnovější vývojové tendence v běloruských nářečích za několik posledních desetiletí. Tyto tendence bylo možné vysledovat na základě nových výzkumů ze začátku 21. stol., které byly porovnány se stavem dialektů doloženým pro druhou polovinu 20. stol. I zde nalezneme výklad o současné jazykové situaci, silném vlivu ruštiny jako dominantního spisovného jazyka a problematice vzniku míšených jazykových útvarů označovaných souhrnně jako *trasjanka*. Následuje kapitola *Udział dialektów białoruskich w kształtowaniu się i rozwoju współczesnego języka białoruskiego*, vymykající se opět z rámce klasické dialektologické příručky. Pro běloruštinu jakožto jazyk s přerušenou literární tradicí a spisovnou normou založenou v novější době na živých nářečích je otázka konkrétní účasti jednotlivých dialektů při vzniku spisovného jazyka mimořádně závažná. Je tu podrobně analyzován jazyk běloruských spisovatelů z hlediska jeho nářečního základu, jazyk časopisu *Naša Niva* a první gramatika běloruštiny B. Taraškeviče. Dále je sledován vývoj spisovného jazyka v sovětské době, zvláště výsledky násilné rusifikace běloruštiny po r. 1933 a její odraz zejména v lexikografických pracích. Autoři konstatují, že následky těchto vývojových tendencí jsou patrné i v současných běloruských akademických slovnících.

Kniha obsahuje i hodnotné mapové a textové přílohy. Dvacet pět dialektologických map názorně zobrazuje teritoriální rozšíření základních fonetických, morfologických, syntaktických i lexikálních jevů (lze snad jen vyslovit lítost nad tím, že nebyly vytvořeny mapy nové, které by v souladu s celkovou koncepcí publikace zahrnovaly celé území výskytu běloruských dialektů; bohužel mapy byly převzaty či sestaveny na základě starších pramenů, zobrazujících nářečí v politických hranicích Běloruska). Druhá příloha obsahuje ukázky nářečních textů z různých nářečních skupin na území Běloruska i ze všech sousedních zemí, kam běloruské dialekty zasahují. Nakonec je třeba zmínit velmi obsáhlý seznam běloruské i zahraniční literatury věnované běloruské dialektologii.

Polským autorům se tedy podařilo naplnit vytyčený cíl – vytvořit kompendium shrnující poznatky o vzniku, současném stavu a nových tendencích běloruských dialektů, historii jejich výzkumu a jejich vlivu na formování spisovné běloruštiny. Jak jsou si tvůrci sami vědomi, jedná se o jedinou neběloruskou monografii komplexně zpracovávající tuto problematiku, jež jistě bude vítaným zdrojem informací pro všechny zájemce o běloruské dialekty z řad badatelů i studentů. Díky celkovému pojetí, zejména zasazení dialektologie do širšího kontextu historického a sociolingvistického a zohlednění běloruských dialektů i za hranicemi Běloruska je možné vydání této publikace považovat za významnou událost v dějinách běloruské dialektologie.*

Michal Vašíček

* Tato práce vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12 „Historie v interdisciplinární perspektivě“, podprogram „Profilace-asimilace-koexistence-integrace-reflexe (vývoj jazykových, konfesních, etnických a národních identit v areálu východní a jihovýchodní Evropy)“.